

Dan Egonsson

Zygmunt Baumans levnadskonst

Varför mår vi som vi mår i västvärlden trots att vi både materiellt och socialt har det bättre än någonsin? Varför känner vi oss inte mer lyckliga än vi gör?

Michael Rustin skrev 2007:

[F]örbättringar i levnadsstandard i länder som USA och Storbritannien är inte kopplade till några förbättringar – utan snarare försämringar – i upplevd välfärd. (s. 68)

Annan statistik tyder på att det *kan* finnas ett samband mellan en allt större upplevelse av tillfredsställelse i livet och en ökning av ett lands BNP, men att detta positiva samband endast gäller så länge som den ekonomiska utvecklingen har betydelse för möjligheten att tillfredsställa rena överlevnadsbehov. Att ett folk tar sig ur fattigdom ökar dess lycka, men att ett redan rikt folk blir rikare gör det inte.

Att BNP är ett otillförlitligt mått på livsinnehåll hävdade redan Robert Kennedy i ett tal vid University of Kansas bara några veckor före sin död: ”BNP ... mäter i stort sett allt, utom det som gör livet värt att leva.” Däremot, skriver Zygmunt Bauman i sin bok *The Art of Life* (2008), finns det ett annat fenomen som är bättre på att följa kurvan för välfärds- och överflödsindex, nämligen kriminaliteten. Mera överflöd gör oss inte lyckligare, utan bara mer kriminella.

Bauman har (i nämnda bok och i sitt författarskap) satt fingret på vissa av de tidsfenomen som han menar ligger bakom nutidsmänniskans upplevelse av tomhet och brist på mening. Mycket av det som Bauman säger är inte speciellt nytt. Vissa av hans idéer, som exempelvis hans kritik av konsumtionssamhället, kan man kanske till och med uppleva som genomtröskade. Men jag tycker ändå att det finns något hos Bauman som gör honom värd att lyssna på och diskutera.

1. BAUMANS TES

Vad säger Bauman och vilken är hans tes? Det finns två problem som vart

och ett borde diskvalificera Bauman om man granskar honom från ett filosofiskt perspektiv. Det första problemet är att hans tes är ganska oklar och att det ibland kan se ut som om han driver flera oförenliga teser. Jag återkommer till detta. Det andra problemet är att Baumans framställning, som jag uppfattar den, inte så mycket bygger på argument. Bauman påstår mer än han leder i bevis, visserligen genom att flitigt stödja sig både på den filosofiska och sociologiska litteraturen, men också på sina egna mer eller mindre vardagliga observationer av tiden och människorna. Men det är idéerna och sättet att se på världen som är det viktiga för honom och att i framställningen av vår tid få med så mycket som möjligt, snarare än att på sedvanligt försiktigt vetenskapligt manér begränsa sig till det som man är säker på att man kan ge bevis för. Bauman *skildrar* tiden och att hans skildring innehåller spekulativa element är en uppenbar del av spelets regler. Jag känner sympati för detta eftersom jag tänker att kanske är det just så som tiden och dess anda i all sin komplexitet bäst låter sig beskrivas. Kanske finns det sanningar om vår tid som ligger på olika plan och möjligtvis är det just så här som en väsentlig sanning om den måste beskrivas: på en nivå någonstans mellan det exakta och utsvävande.

2. HEDONISMENS PARADOX

Vad är det i vår tid som enligt Bauman gör att vi både har det bra och mår dåligt?

Huvudtesen tycks vara att roten till den upplevda bristen på lycka ligger i vår *strävvan* efter lycka. Generellt tolkad kan man uppfatta den tanken i linje med den klassiska *hedonismens paradox*, nämligen att man inte kan uppnå personlig lycka genom att sträva efter den. Själva begreppet kommer från Henry Sidgwick, men den kanske mest berömda beskrivningen av fenomenet finns i John Stuart Mills självbiografi där han skriver om den egna lyckan som en målsättning i livet:

Nu tänkte jag att detta mål [att bli lycklig] endast kunde uppnås om man inte gjorde det till ett direkt mål. Endast de är lyckliga (tänkte jag) som fäst sin uppmärksamhet på något annat än sin egen lycka; på andras lycka, på att göra världen bättre för mänskligheten, på någon konstform eller annan verksamhet, inte som något medel till annat utan som ett ideal och mål i sig. Genom att sträva efter annat, finner de alltså lyckan på vägen dit. (2007, s. 73)

(Kierkegaard säger något liknande i *Antingen-eller*: "Ack, lyckans dörr går icke inåt, så att den tryckes upp när vi rusar mot den" [1977, s. 31].) Denna tanke har en ganska stark filosofisk ställning och det finns fler filosofer också bland de samtida som driver idéer som åtminstone ligger nära den hedonistiska paradoxen. Peter Singer (1997) har hävdad att hans

liv har fyllts av mening i stor utsträckning just för att han valt som sina viktiga livsprojekt andra saker än att skaffa sig själv en så bra tillvaro som möjligt. Singers kanske främsta livsprojekt har som bekant varit att både politiskt och filosofiskt föra en kamp mot människans förtryck av djuren. Under denna kamp säger han sig ha upplevt tillfredsställelsen av att vinna gehör och erkänsla för sina idéer och det har skänkt honom en djup meningskänsla, som han förmodligen inte skulle ha känt om det varit den han strävat efter. Richard Norman (1998, s. 41–49) har hävdad något liknande: Strävan efter mening och ett rikt liv har bara en plats på ett metaplan. Den som bistår andra för att hon tänker att det kommer att skänka henne tillfredsställelse kommer inte att känna någon tillfredsställelse. Man kan inte känna tillfredsställelse av att vara osjälvisk och omtänksam, om ens strävan har själviska motiv.

Det finns en rörelse som kallar sig *lyckoaktivister* och som bland annat stöder sig på forskaren Elisabeth Dunn (2009), som har konstaterat att människors lyckonivå i väldigt liten grad påverkas av pengar som de spenderar på sig själva och att människor därför inte *på det sättet* kan köpa sig lycka. Men vad hennes forskning visat är att man i en annan mening faktiskt *kan* köpa sig åtminstone en viss lycka, nämligen om man spenderar sina pengar eller resurser på andra. Detta har lyckoaktivisterna anammat och deras budskap är att det är så som vi borde leva: göra positiva saker för andra och därmed också göra oss själva en stor tjänst. Jag uppfattar inte detta som en rent självisk rekommendation. Det viktiga är verkligen att skapa lycka, både egen och andras. Men med hänvisning till den hedonistiska paradoxen skulle man kunna säga att när det gäller den egna lyckan som en produkt av vår altruism så måste vi lära oss att se det som en biprodukt som uppkommer när vi inte strävar efter den. Om man därför vill ta det som lyckoaktivisterna säger på allvar bör man försöka uppfatta värdet av att hjälpa andra som ett egenvärde och inte ett instrumentellt värde. Det är först när du gör något för andra med tanke på vad detta betyder för dem som det också får en betydelse för dig.

Men är det den hedonistiska paradoxen Bauman tänker på och som kastar en skugga över vår tid? Det skulle i så fall ligga en logik i det och det skulle kunna vara en förklaring till den tidigare observationen om att mer resurser kan betyda mer lycka om de har betydelse för mer grundläggande behov: för den som balanserat på svältgränsen eller haft det ekonomiskt mycket knappt kan ett tillskott av resurser mycket väl betyda mer lycka. Detta tror jag inom parentes gällde för min egen mor- och farföräldrageneration som var född runt förra sekelskiftet. De välfärdsreformer som genomfördes i vårt samhälle från slutet av 40-talet och framåt innebar att de inte längre behövde frukta fattigdomen. Ett starkt minne av mina egna morföräldrar är att detta var en stark och varaktig källa

till glädje livet ut. Själv tillhör jag en generation som aldrig har behövt frukta det slaget av fattigdom och för vilken resurser därför inte bara ses som livsförutsättningar utan som medel att förverkliga något mer, som kanske kan beskrivas som *ett så bra liv som möjligt*.

Det är alltså här som det blir problem enligt den hedonistiska paradoxen: den som strävar efter elementära materiella mål i livet och lyckas med det kan uppleva sig ha ett bra liv, medan den som redan säkrat sin existens och kan unna sig lyxen att försöka göra denna existens så bra och meningsfull som möjligt har svårt att uppleva sig nå det målet. Vi människor (åtminstone många av oss) är så konstruerade att vi inte blir lyckliga när vi strävar efter det som vi tänker på som *lycka* eller som *att lyckas* – det vill säga, det som går utöver det enkla i livet och som handlar om att ha mat på bordet, hälsa, hela och rena kläder och ett hem som man kan trivas i och, inte minst, att kunna ge sina barn en dräglig uppväxt.

Detta är visserligen inte på pricken den hedonistiska paradoxen om man tolkar den som att det är svårt att lyckas i sina rent själviska strävanden. Även en strävan efter det enkla kan förstås vara självisk. Men det är en strävan efter något som man inte ifrågasätter och som i den meningen ses som självändamål. När man strävar efter livets elementa som ett egenvärde utan att fråga sig vad detta tjänar till och vad man ska använda det till som man eventuellt uppnår i denna strävan, då tjänar ens strävan ett existentiellt syfte och man upplever en livs- och meningskänsla när man lyckas i sin strävan. Så kan alltså en förklaring se ut.

3. VÅRT FÖRHÅLLANDE TILL ÅTAGANDEN

Är det så Bauman tänker? Jag tror det, åtminstone att det är så som han tänker *också*. Det skulle stämma med vad han på flera håll i sin bok skriver om vårt förhållande till *åtaganden* eller *förbindelser* ("commitments"). Bauman menar att vi inte längre ser på långsiktiga förbindelser som något positivt utan tvärtom ser dem som personliga hinder och att detta är följderna av en tilltagande individualism. Ur ett individualistiskt perspektiv är de kollektiva band med vilka jag står förbunden till partner, barn och släktingar potentiella hinder i min personliga strävan efter självförverkligande och lycka. Detta, menar han, gäller också för åtaganden generellt:

Det är också därför som idén om åtaganden (gentemot en annan människa, gentemot människor i ett företag, gentemot en uppgift) och framför allt om ett ovillkorligt och obegränsat åtagande, har förlorat sin popularitet. Till skada för dem som försummar det – eftersom kärlek, självförglömmelse och åtagande gentemot Den andra, vilket är vad kärlek består av, är en förutsättning för att man på allvar ska kunna möta sin egen bestämmelse och sitt eget öde. (2008, s. 40)

Jag förstår detta på följande sätt. Om man ser på de kärleksförhållanden och nära förhållanden som man står i till andra människor inte som åtaganden som är ovillkorliga, det vill säga som man betraktar som sin skyldighet att fullfölja mer eller mindre vad som än händer (exempelvis om den andre blir sjuk), utan snarare som relationer vars värde bestäms av om de tjänar mina personliga syften i livet, ja då *upphör* dessa förhållanden att ha ett sådant värde för mig. Det är bara i ett förhållande som jag inte kalkylerar med och som jag uppfattar som en gång för alla givet som jag får uppleva förhållandet i hela dess djup och fullhet.

Detta krävs i sin tur för att jag ska kunna förstå mig själv. Så bara i det förhållande jag ser som värdefullt för dess egen skull och för att jag en gång har gett mig in i det, bara i det förhållandet kan jag utvecklas som människa och förstå vad kärlek är. Detta är, kan man säga, en direkt tillämpning av den hedonistiska paradoxen uppfattad som en idé om att det är bara när jag ser på ett projekt som värdefullt i sig som det också kan få ett värde *för* mig; det är bara när jag ser på ett förhållande som ett åtagande och inte ett medel för min lycka som det blir just ett sådant medel.

Detta kan alltså vara en av förklaringarna till att tiden ser ut som den gör. Vi tänker inte längre på äktenskap som livslånga; skilsmässor är varken katastrofer eller undantag. Vi bedömer förhållanden utifrån om de tjänar våra personliga intressen, vilket dels är ett resultat av att vi skiftat fokus från det kollektiva till det individuella och dels att vår tid präglas av ett konsumtionstänkande där vi lärt oss att sträva efter maximal valuta för pengarna. Därtill har vi anpassat oss till konsumtionssamhällets logik, som går ut på att vi köper nytt när vi tröttnat på det gamla. I en värld där moden växlar och det mesta i vår materiella omgivning har en omloppstid kommer detta synsätt också att prägla vår attityd till relationer: "Relationer av konsumtionstyp gäller från start 'tills vidare'" (2008, s. 15).

Det tänkandet kan vara hedonistiskt kortsiktigt och outvecklat, eftersom vi ofta tjänar på att stanna i våra förhållanden: en livslång relation präglad av en lågmäld omsorg och trygghet kan på sikt ge mer än korta perioder av mer häftiga känslostormar varvade med besvikelse och ensamhet. Detta kan vara skäl nog att stanna i en relation även efter det att den blivit vardag.

Å andra sidan, om Bauman har rätt, så bör det inte vara därför som man stannar i förhållandet; drivkraften för dig bör inte vara vad förhållandet ens på lång sikt ger dig, eftersom det i så fall riskerar att bli självförgörande. Kanske kan det kalkylerande tänkandet vara på sin plats när det handlar om att motivera sig själv (om det skulle behövas) till att över huvud taget ge sig in i långvariga förhållanden: då kan jag besinna vad

det kommer att betyda för mig. Men väl i förhållandet bör jag snarare se det som ett åtagande eller förbindelse och som något som bara finns.

Detta gäller inte bara förhållanden utan också andra bindningar i livet – det är frestande att se dem som hinder för vår frihet att leva, medan sanningen är att det kan vara just de som är vårt liv – våra kolleger, studenter och andra i vår vardag. Vi söker kanske livet medan vi befinner oss mitt i det, och ljuset medan vi badar i det.

4. ÄR BAUMANS ANALYS SYSTEMATISK?

Man känner lätt igen sig i Baumans beskrivningar av samtiden. Men själv har jag lättast att uppleva igenkänning av de olika särdragen som Bauman pekar på *ett och ett* – konsumism, individualism, beräkning, otålighet och själviskhet. Jag får inte känslan av att förstå Baumans analys uppfattad som en helhet. Nu vet jag inte om Bauman egentligen strävar efter en systematisk analys där sambanden och relationerna mellan fenomenen är viktigare än den rena beskrivningen av dem. Hur som helst tycker jag att resultatet blir ett slags mellanting mellan det observerande och analyserande, på så sätt att observationerna ges en förklarande vikt som jag inte alltid är säker på att de kan bära. Jag kan tycka att det saknas ett visst mått av ifrågasättande och problematiserande i Baumans tankegångar och inte minst ett problematiserande av hur de olika delarna och elementen i Baumans observationer hänger samman.

Jag tror mycket väl att det ligger en sanning i idén om att vi är offer för den hedonistiska paradoxen och att vår strävan efter lycka tenderar att bli självförgörande, men det finns en motbild mot detta som verkar vara minst lika sann om man fokuserar uppmärksamheten på den. Det *är* sant alldeles som Bauman säger att en krampaktig fokusering vid den egna lyckan kan göra att den går en förbi, eftersom det finns former av lycka som man då missar, nämligen de som är bieffekter av att man lyckas med andra ambitioner än att göra sig själv lycklig. Men det kan också ligga en lycka och glädje i aktiviteter och tillstånd som man går miste om av rakt motsatt anledning, nämligen att man inte anstränger sig för att göra dem glädjefyllda. Bauman har rätt i att det är något suspekt med förhållanden som vi ingår i med reservationen att vi är beredda att satsa bara så länge som det inte dyker upp något bättre. Här finns det kanske även en parallell mellan kärleksförhållanden och arbetsförhållanden. På samma sätt som man i Sverige inte längre talar om fasta anställningar utan snarare om tillsvidareanställningar ser man numera på *alla* förhållanden som på något som har en tillsvidarekaraktär. Man kan alltså ge argument för att det finns vissa långsiktiga fördelar som genom det synsättet går förlorade för oss eftersom vi frestas att ge upp ett förhållande för lättvindigt. Men

man kan inte heller blint rekommendera det motsatta synsättet – att ett förhållande bara är något som finns och som man befinner sig i och som man inte behöver reflektera över. (Jag säger inte rakt av att Bauman föreskriver det, men det kan vara frestande att tolka honom så.) För tänker man på det sättet, kan det mycket väl sluta med att man får det man förtjänar och strävar efter – ett förhållande som bara är och pågår. Att somliga par inte är lyckliga *kan* bero på att de inte anstränger sig.

För varje viktig sanning om livet (som exempelvis den som fångas av den hedonistiska paradoxen) kan man hitta en motsatt sanning som åtminstone skenbart är oförenlig med den första sanningen! Det är lika sant att lyckan slinker ur handen på den som eftersträvar den som att den slinker ur handen på den som inte anstränger sig för att hålla fast den. Det finns de som menar att det är just det som är utmärkande för de djupaste filosofiska sanningarna om livet, nämligen att det tycks gå att ge lika goda skäl för dem så väl som mot dem.

Att det värdefulla i ett förhållande måste skapas och eftersträvas för att förhållandet ska vara lyckligt är också något som Bauman i högsta grad är medveten om. Det är till och med en viktig poäng som han gör i sin studie:

För att göra en lång historia kort: kärleken är inte något man *finner*; inte ett *objet trouvé* eller något färdiggjort. Den måste alltid *göras* på nytt och återskapas dagligen, varje stund; ständigt återupplivas, bekräftas på nytt, skänkas uppmärksamhet och omsorg. (2008, s. 132)

Vid en hastig blick kan man tycka att det som Bauman säger här strider mot vad han sagt på annat håll i sin bok, till exempel detta:

Det namn som människor väljer för den tävling som de tror vara jakten på lycka (tror felaktigt, till förfång för dem själva, dömande sig själva till ett bittert uppvaknande) är *springandet*, inte *ankomsten*. (2008, s. 36)

Det senare citatet kan man tolka som att vårt stora problem är att vi *jagar* efter lyckan (till exempel i ett förhållande) medan man kan förstå det förra citatet som att vårt problem är att *vi slår oss till ro* med den lycka som vi tror oss ha uppnått; i den förra tolkningen är vi alltför aktiva för att kunna bli lyckliga och i den senare är vi alltför passiva. Och det, kan man tycka, är två olika saker.

5. JAKTEN PÅ DEN CHIMÄRA LYCKAN

Men förmodligen, eller till och med alldeles säkert, ska man tolka Bauman på följande vis: felet vi gör i vår tid är att vi jagar efter en lycka som är en chimär och som ligger bortom horisonten och som vi därför aldrig

kan nå, när vi i stället borde se på vad vi har och vilka förbindelser som vi faktiskt befinner oss i och skapa vår lycka av det materialet. Vi borde förstå att bygga där vi står och stanna där vi har byggt:

”Den enda orsaken till människors olycka”, slog Pascal fast i en av sina mest minnesvärda formuleringar, ”är att hon inte förstår att i lugn och ro stanna på sitt rum”. Att springa ut och jaga omkring är bara ett sätt för dem ”att komma bort från sig själv”. (s. 36)

Om det stämmer så har vi en motbild mot den klassiska tolkningen av den hedonistiska paradoxen – det är inte nödvändigtvis så att bemödandet om och arbetet för att uppnå ett lyckligt liv tenderar att bli självförgörande. Det är tvärtom just ett hårt arbete att skapa livslycka. Det är det fåfänga *jagandet efter* och inte *arbetandet på* vår lycka som är det stora problemet och som ligger bakom tidens växande känsla av tomhet och meningslöshet. Och det här är inte alls en paradox utan egentligen något mycket logiskt för att inte säga trivialt. Att den som hela tiden förlägger lyckan någon annanstans aldrig någonsin får uppleva den som närvarande säger sig självt.

Och varför har det då blivit så, varför jagar vi efter lyckan i stället för att skapa den? Förklaringen är säkert komplex och handlar delvis om de observationer och tänkesätt som Bauman pekar på. Konsumismen som rörelse i tiden bygger på just den idén – att man inte kan eller behöver åstadkomma själv utan att det är enklare att köpa. Inte ens en livsstil behöver man skapa sig själv utan det finns en stor marknad för ready-mades eller färdiggjorda livsstilar i paketlösningar för vem som helst som har råd. För medelålders män med mc-körkort, som de (det vill säga, vi) automatiskt fick med bilkörkortet, och som vill skaffa sig en mer äventyrlig livsstil har det på bara ett par årtionden skapats en ofantlig marknad av motorcyklar, mc-kläder och ett oräkneligt antal prylar som man kan fästa på sig själv eller mc:n. Och som en inbyggd mekanism i allt detta ligger också att man en vacker dag ska tröttna; om ett tag är det inte motorcykel som gäller utan något annat. Vad det är som kan återskänka medelåldern en känsla av ungdom vet man kanske inte, men ett vet man och det är att det kostar pengar om man vill uppnå det.

Så konsumismen är en del av förklaringen, men jag undrar om det inte också finns en annan förklaring, åtminstone för yngre människor, och som även den har en väsentlig plats i Baumans analys, nämligen självförverkligandet som en folkrörelse. Det är förstås också ett slags självförverkligande när medelålders män känner sig som motorcyklister, men i det fallet tror jag att drivkrafterna i stor utsträckning tillhandhålls just av marknaden, eftersom marknaden intresserar sig för dem som har resurser. Det finns resurser också hos yngre människor, men i deras fall är

det nog mindre marknaden som driver på jagandet efter lyckan att ha en egen identitet och att vara någon. Det är snarare en mer individualiserad tidsanda som är förklaringen. Men det är en individualisering som på något sätt inte är fullt genomförd, eftersom den fortfarande är beroende av en måttstock som tillhandahålls av kollektivet. Bauman tycks se detta som samverkande mekanismer, det vill säga övergången från ett samhälle där människor fick sin identitet från den sociala grupp de tillhörde samt ett förytligande och en tempohöjning som åtminstone till en del har sin grund i ett konsumtionstänkande. Samtidigt tror jag att man kan förstå sin samtid bättre och också varför människor mår som de gör i den, om man håller i sär individualismen och konsumismen. För väldigt många unga människor är huvudproblemet snarare det förra än det senare. Unga människor känner att de måste bli något och att de inte duger som de är – de känner att de måste *utmärka sig* i förhållande till kollektivet snarare än att *ansluta sig* till det. Att leva ett gott liv i dag är att leva gott *i förhållande till* andra snarare än att leva lika gott *som* andra.

6. BRA NOG ÄR INTE TILLRÄCKLIGT

Vi har skapat ett samhälle där det inte räcker med att duga, utan där man måste vara något alldeles speciellt. Alla som skriver CV i dag vet att det för det mesta inte förslår med godkända betyg och att ha ett intresse för arbetsuppgiften. Allt under väl godkänt är mer eller mindre underkänt och om man inte ”brinner för” sina arbetsuppgifter, kommer det automatiskt att tolkas som att man saknar motivation (och är det inte bara logiskt att den som brinner till slut brinner ut?). Effekterna av detta ser jag tydligt som universitetslärare. Jag vet mig aldrig ha behövt anstränga mig för att försvara ett underkännande på en skrivning inför den som velat ha godkänt, men däremot har jag lagt mycket kraft på att förklara för studenter varför de bara fått godkänt och inte väl godkänt. Det verkar alltså vara värre att inte vara en *mycket bra* student än att inte vara en *bra* student.

Jag tror inte att problemet i grunden är att ungdomen har ytliga ideal, utan kanske framför allt att de *dessutom* har alla de mer seriösa kraven som de också vill leva upp till. För ett tag sen publicerade *Sydsvenskan* ett antal intervjuer med ungdomar om hur de såg på sitt liv. Det som slog mig när jag läste var inte alls så mycket det som Bauman beskriver om den mera ytliga jakten på social uppmärksamhet utan snarare eller åtminstone också en oro som bottnar i mer seriösa krav än så. När 25-åriga Annika Stark beskriver sin livssituation låter det så här:

Den otroliga mängden valmöjligheter vi tar ställning till varje dag leder till förvirring. Det är verkligheten för en stor grupp unga i Sverige idag. Vi är så

privilegierade att det leder till magkatarr vid 15 och kronisk värk vid 25. Vi vill göra karriär och utvecklas, handla medvetet, festa OCH uppfylla de traditionella värdena som att bilda familj, äga bostaden och ha ett fast jobb [...] Kraven på att prestera känns ibland orimligt höga och jag ser hur jag och mina vänner mår sämre och sämre psykiskt samtidigt som våra liv bara blir coolare och coolare. (12 augusti 2009)

Och hur blev det så? Delvis tror jag att det beror på att vi med det bästa uppsåtet i världen har strävat efter att så många som möjligt ska ha tillgång till ett högskolesystem som ursprungligen designats för att vaska fram en elit eller som i alla fall uppfattas som vägen till de bästa jobben och positionerna i samhället. Det är rättvist att låta så många som möjligt tävla om de privilegierade positionerna med hög social status, men ju fler som deltar i den tävlingen desto fler blir också förlorarna. Något motverkas detta av att allt fler positioner i samhället kräver hög utbildning och på det sättet också får en status. Men faktum kvarstår – förlorarna ökar i antal även om de åtråvärda positionerna också gör det. Det är alltså priset för en i och för sig behjärtansvärd frihet som unga människor har i dag, och som de flesta saknade förut.

Och det slutar inte ens när man nått de åtråvärda positionerna. De utvärderingssystem vi skapar ser till att vi får förlorare även bland dem som nått fram. Vi bedömer varandra med måttstockar där det som räknas inte är att duga eller vara tillräckligt bra utan att vara bäst och exceptionell. Få lärare nöjer sig med hyfsade kursutvärderingar; det enda som räknas är att man är något i hästvåg. Kufarna har sen länge levt en osäker tillvaro vid föreläsningspulpeterna, men nu gäller samma sak för medelmåttorna.

Det är inte alls underligt att det blivit så, eftersom vi påverkas av tidsandan och denna tidsanda finns överallt, inte minst i de strategiska planerna för våra universitet och högskolor. I den strategiska planen för Lunds universitet 2007–2011 står det:

Högsta kvalitet i utbildning och forskning är det överordnade målet. All verksamhet ska hålla konkurrenskraftig internationell standard. Ett antal miljöer ska vara av högsta internationella klass, universitetet som helhet ska vara ett av de absolut främsta i Europa och alla verksamheter ska ha en nationellt ledande ställning. (s. 2)

Självklart skulle man kunna säga att för ett universitet som Lunds vore varje mera blygsam formulering av målsättningarna en underdrift, men jag har en bestämd känsla av att det inte bara är för att Lund är Lund som man formulerar sig på det här sättet utan för att det är så här man antas tänka, mer eller mindre oberoende av högskolans storlek. Hög klass räck-

er inte, högsta ska det vara, och uttryckligen bestäms vad som är högsta kvalitet i förhållande till vad andra högskolor presterar. På så vis kan man säga att både i det lilla och i det stora har den demokratiseringsprocess som bestått i att allt fler getts tillfälle att konkurrera samtidigt gjort att de värden man tävlar om har blivit allt mer odemokratiska, eftersom det numera ganska allmänt handlar om att vara bättre *än* andra. Allt fler människor tillåts konkurrera om att nå toppositionerna i samhället liksom allt fler universitet tillåts konkurrera om att bli bäst, helst i världen men åtminstone nationellt. Och om det viktiga i samhället är att sträva efter sådana värden som är sällsynta till själva sin natur, ja då följer oundvikligen att de flesta av oss slutar som förlorare.

Misslyckas vi *på grund av* att vi har denna strävanden? Det skulle man kunna tänka sig om den hedonistiska paradoxen gällde mer generellt, det vill säga att det inte bara är svårt att bli lycklig när man alltför målmedvetet strävar efter det (exempelvis genom att försöka nå akademiska utmärkelser), utan att det också är svårt att nå en akademisk utmärkelse, som en topprankning, om det är det man strävar efter, snarare än till exempel att vägledas av sin nyfikenhet. Ökar eller minskar ens chanser att bli en världsledande forskare av att det är det man strävar efter? Helst skulle jag vilja tro att de minskar, men om det verkligen är så vet jag inte. Vad jag misstänker är kanske att inte heller de som förmedlar kraven på forskarna säkert vet om det inte i själva verket är kontraproduktivt.

7. LEVNADSKONST

Avslutningsvis om boktiteln: Varför heter boken *The Art of Life*? När man läser följande passage kan man lätt tro att titeln är ironisk:

Att praktisera konsten att leva, att göra sitt liv till ett "konstverk", är i vår flytande värld att vara i ett permanent tillstånd av transformering, att ständigt omdefiniera sig själv genom att bli (eller åtminstone försöka bli) *någon annan* än man hittills varit. "Bli någon annan" är emellertid det samma som att *upphöra* vara den man hittills varit; att bryta loss och skaka av sig sin gamla form liksom en orm vrider loss sitt skinn eller ett skaldjur sitt hölje; att förkasta, en efter en, sina förbrukade personae . . . När vi ägnar oss åt "självedefinierande" och "självhävdelse" så praktiserar vi *kreativ ödeläggelse*. Dagligen. (2008, s. 73)

Här finns det alltså en parallell mellan det nutida sättet att leva sitt liv och den nutida konsten, där det ofta inte handlar om att skapa något bestående utan där till och med självdestruktiviteten är en del av verket eller installationen (Bauman hänvisar till den amerikanske konstnären Rauschenberg samt till Gustaf Metzger som pionjärer på området). Och kanske skulle man kunna se det mesta av installationskonsten som barn

av samma anda, där det just handlar om att inte skapa monument och finna former för något slags tidlös skönhet, utan att snarare förse världen med snabbt nedmonterbara kommentarer till och speglingar av tillvaron. Men i så fall är det just detta som är problemet, att vi försöker leva våra liv på samma sätt som dagens konstnärer utövar sin konst och då är det att göra konst av sitt liv inget att sträva efter.

Men jag tror inte att det är meningen att man ska tolka titeln ironiskt; eller jag blir åtminstone osäker när jag på andra ställen läser:

Våra liv, vare sig vi förstår det eller ej, vare sig vi välkomnar eller beklagar nyheten, är konstverk. För att leva våra liv som livskonsten kräver, måste vi på samma sätt som varje konstnär, påta oss utmaningar som (åtminstone när vi påtar oss dem) ligger utom räckhåll för oss [...] Vi måste *försöka det omöjliga*. (2008, s. 20)

Detta stycke har visserligen föregåtts av en kritik av Nietzsches övermänniskoideal, men jag kan ändå inte förstå det på annat sätt än att Bauman talar själv här, han beskriver människans livsvillkor snarare än en tidsanda – han talar om en livsnödvändighet. Det är inte ett förslag från hans sida eller en rekommendation om att vi ska se på våra liv som konst, utan ett konstaterande eller ”statement of fact”, som han säger (2008, s. 52–53). Vi är inte människor om vi inte också är levnadskonstnärer. Men i så fall tycker jag att det blir komplicerat att se det som Bauman skriver om den nutida människans jakt på lycka som en kritik grundad på att den motverkar sitt syfte, eftersom det är svårt att förstå skillnaden mellan jakten på lycka och jakten på det omöjliga. Allra helst om jag skulle ha rätt i min tidigare tolkning av Bauman, att det kanske inte är den generella varianten av den hedonistiska paradoxen som han talar om i sin analys, utan snarare en variant som betonar det självförgörande i att sträva efter det som ligger bortom horisonten, det vill säga det omöjliga.

På samma sätt som man kan ifrågasätta den hedonistiska paradoxen generellt kan man ställa sig frågan om det alltid skulle vara självdestruktivt att sträva efter det omöjliga. Ibland och kanske till och med mycket ofta är det inte så – den som inte är modig nog att utmana sina förutfattade meningar om de egna begränsningarna kan ofta heller inte överskrida dem. Det kan krävas ett visst mått av dödsförakt för att åstadkomma det omöjliga. Och i den meningen kan det alltså vara nödvändigt att se på sig själv som en konstnär som inte nöjer sig med mindre än att göra något utomordentligt av sitt liv. Men lika ofta och kanske till och med oftare tror jag att det omvända förhållandet gäller, inte minst för vår samtid, det vill säga att det är just den här typen av krav på sig själv som människor dignar under. Det räcker inte längre att bara leva och att ha ett enkelt förvärvsarbete och inte göra större väsen av sig och inte lämna några vidare avtryck i världen. Nej, stort ska det vara. Men stort på detta

sätt blir det väldigt sällan, och då riskerar de flesta av oss bli blinda för det väsentliga i vår jakt på det viktiga.

Bauman verkar mena att problemet för den nya tidens människor till skillnad från äldre tiders inte handlar om att de ser sig som konstnärliga skapare av sina egna liv, utan att de tänker på andra saker när de tänker på "konstverk":

Äldre generationer skulle förmodligen ha tänkt på något med ett varaktigt värde och något beständigt, motståndskraftigt mot tidens gång och ödets nycker. På samma sätt som de gamla mästarna, skulle de med stor noggrannhet ha grundat sina dukar innan de satte penseln till dem, och lika noga ha valt lösningsmedel för att försäkra sig om att färgskikten inte skruppnar när de torkar ... Yngre generationer söker sig snarare till det som imiterar arbetssättet hos de hyllade artisterna i samtiden – till "happenings" och installationer. (2008, s. 54–55)

Tanken verkar vara att nya tidens levnadskonstnärer har en degenererad konstuppfattning. Strävan efter den stora livskonsten är gemensam, men äldre och yngre generationer har olika kriterier på vad som är konst och svårt är det att inte läsa Bauman som att äldre generationers konstsyn var bättre än nutida generationers, trots att de förmodligen på samma sätt som de nutida bara "imiterade" det sätt att utöva sin konst som de mest framgångsrika konstnärerna i deras samtid använde sig av (vilket skulle ge konstnären och konstidealen en mycket central roll i den mänskliga existensen). I så fall är det inte själva imiterandet som är problemet utan återigen att man imiterar det flyktiga och ytliga.

Men då uppstår, åtminstone för mig, återigen problemet att göra en helhetsbild av Baumans analys, eftersom jag uppfattat den delvis som en kritik av individualismen och i dess spår självskheten och jagupptagenheten. Inbjuder inte detta synsätt på människan som den ofrånkomliga levnadskonstnären och på livet som var och ens eget konstverk just till de problem som Bauman menar finns i tiden – ytterst har de relationer som vi ingår i värde bara om de passar in i bilden av det liv som vi av rent estetiska eller åtminstone konstnärliga skäl helst vill leva. Om jag har en bild av mitt liv som fritt och oberoende, så ser jag kanske ingen anledning att ta hand om dem som står mig nära när de behöver min hjälp. Om jag däremot utgår från att jag har vissa förpliktelser som människa alldeles oberoende om de passar in i min livskonst, så blir det lättare för mig att tänka att jag inget val har och att det inte i första hand handlar om vad relationen till mina närstående kan tillföra mitt liv som konst betraktat, utan hur jag hanterar relationen så att den fyller deras behov. Självklart kan jag tänka att mitt liv blir vackrare av att jag tar ett ansvar för mina föräldrar och andra som står mig nära och att det som Bauman säger om människan som ofrånkomlig levnadskonstnär därför inte alls uteslu-

ter den typen av åtagande, utan kanske snarare tvärtom. Men det finns ingen garanti för sådana åtaganden i Baumans människosyn eftersom de ytterst är beroende av om de passar in i individens estetiska självsyn eller konstnärliga målsättning med sitt eget liv.¹

LITTERATUR

- Bauman, Zygmunt. 2008. *The Art of Life*. Cambridge: Polity Press.
- Dunn, Elizabeth W. 2009. "A Policy of Happiness". *UBC Reports* 55 (4).
- Kennedy, Robert F. 1968. "Remarks of Robert F. Kennedy at the University of Kansas", March 18. <http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/RFK/RFKSpeech68Mar18UKansas.htm>
- Kierkegaard, Sören. 1977. *Antingen-eller*. I *Skrifter i urval*, 1. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Mill, J. S. 2007. *Autobiography*. Dodo Press.
- Norman, Richard. 1998. *The Moral Philosophers*. Oxford: Oxford University Press.
- Rustin, Michael. 2007. "What's Wrong with Happiness". *Soundings* 36, March, s. 67–84.
- Singer, Peter. 1997. *How Are We to Live*. Oxford University Press.
- Strategiska planen för Lunds Universitet 2007–2011*. http://www5.lu.se/upload/regelverket/organisation/strategisk_plan_061218.pdf

¹Stort tack till Naomi Clyne för kommentarer.